

УДК 005.21:332.145:338.43

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.13.5>**Фурман І.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9923-555X>

Дмитрик О.В.

кандидат економічних наук, старший викладач,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7642-1640>

Furman Irina, Dmytryk Oleg

Vinnytsia National Agrarian University

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

FORMATION OF STRATEGIC DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

В статті досліджено підходи до управління розвитком сільських територій. Визначено перспективи розвитку орієнтовані на розвиток дрібнотоварного виробництва та розвитку енергокооперації та переробки відходів на біопаливо. Запропоновані принципи довгостроковою політики зайнятості сільського населення регіонів. Визначені стратегічні напрями реформування сільських територій на перспективу. Встановлено стратегічні цілі і пріоритети зайнятості сільського населення. Укрупнені показники стратегії передбачають щорічне зростання зайнятості сільського населення регіонів на 1–2% та поступову зміну структури зайнятості сільського населення через збільшення його частки у невиробничій сфері за рахунок диверсифікації сільської економіки та виробництва альтернативних джерел енергії; вирівнювання соціально-економічних умов та стандартів проживання в сільській місцевості і в міста; покращення демографічної ситуації на селі за рахунок системної держави.

Ключові слова: потенціал, сільські території, стратегія, принципи, розвиток, політика.

The article examines approaches to managing the development of rural areas. Development prospects have been determined, focused on the development of small-scale production and the development of energy cooperation and the processing of waste into biofuel. The proposed principles of the long-term employment policy of the rural population of the regions. Determination of strategic directions of reforming rural areas for the future. Strategic goals and priorities for the employment of the rural population have been established. The consolidated indicators of the strategy foresee an annual increase in the employment of the rural population of the regions by 1–2% and a gradual change in the structure of the employment of the rural population due to an increase in its share in the non-production sphere due to the diversification of the rural economy and the production of alternative energy sources; equalization of socio-economic conditions and living standards in rural areas and in cities; improvement of the demographic situation in the countryside at the expense of the system state. The goal of the strategic development of rural areas is the formation of a structurally ordered and investment-attractive rural economy of the region with productive employment of the rural population, an effective social security system, a favorable natural environment and a highly developed logistics and transport scheme. The proposed strategic directions for the development of rural areas on the basis of small-scale production and the development of biofuel production are based on the possibilities of more complete management and effective use of natural, material, financial and labor resources in rural areas. In addition, it is aimed at preserving the rural structure in the territory, employment of the population and development of human potential. The implementation of these measures will enable territorial communities in the countryside to become self-sufficient, ecologically clean communities of social well-being and good governance with developed infrastructure, orderly public space and a competitive local economy.

Key words: potential, rural areas, strategy, principles, development, policy.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток сільських територій є важливою складовою соціальної та регіональної політики сьогодення. В умовах поточного стану та післявоєнної відбудови він повинен базуватися на нових засадах організаційного забезпечення і фінансування та визначатися пріоритетами державного регулювання: підтримка комплексного розвитку сільських територій; залучення інвестиційних ресурсів, виходячи з потреб територіальних громад. Крім того, сучасний розвиток сільських територій України характеризується значними відмінностями за рівнем їхнього соціально-економічного розвитку, неузгодженістю низки законодавчих актів, не достатньо чітко визначеною національною стратегією. Це зумовлює необхідність визначення стратегічних довгострокових напрямів розвитку сільських територій України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення проблеми управління розвитком сільських територій зробили Калетнік Г.М. [1], Ємчик Т.В. [1], Березюк С.В. [2], Гончарук І.В. [3], Мазур К.В. [4], Гонтарук Я.В. [5] та інші. Вклад вчених у розвиток управління розвитком сільських територій є вагомий, проте не спрямований на розробку стратегічних напрямів розвитку сільських територій в сучасних умовах. Проблематика стратегічного соціально-економічного розвитку сільських територій потребує подальшого вивчення як на регіональному, так і на державному рівні.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, та проведені дослідження провідними вченими економістами стану та перспектив розвитку сільських територій, актуальними залишаються узагальнення стратегічних напрямів розвитку даних територій.

Виклад основного матеріалу. Стратегічні напрями перспективного розвитку сільських територій за рахунок ефективності виробництва в малих господарюючих формах нерозривно пов'язана із можливостями більш повного використання наявних природно-ресурсних, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів на основі переходу на інноваційну модель господарювання. Такий напрям господарської практики в локальних територіях створює умови для пропорційного, збалансованого та конкурентоспроможного розвитку аграрного забезпечення потреб населення в продовольчих товарах і послугах.

На думку Калетніка Г.М. державне регулювання процесів розвитку сільських територій має бути головним пріоритетом державної політики у векторі європейської інтеграції. Посилення важливості вирішення проблем сільських територій вимагає зміни орієнтації держави у напрямку підвищення інвестиційної привабливості сільських територій, запровадження структурної перебудови сільської економічної інфраструктури до збалансованого багатофункціонального розвитку, формування організаційно-економічного інструменту для управління ризиками та безпекою розвитку сільських територій [1, с. 19].

Довгострокова політика зайнятості сільського населення регіонів ґрунтується на таких методологічних вивірених принципах:

- програмування. Реалізація Стратегії здійснювати на основі взаємопов'язаних довгострокових, середньо і короткострокових програм економічного і соціального розвитку районів і населених пунктів області. Цей принцип також передбачає щорічне планування необхідних витрат з бюджетів різних рівнів регіону;
- концентрації. У зв'язку з обмеженістю фінансових ресурсів під час виконання завдань, визначених у стратегії, ресурси будуть концентруватися на вирішенні стратегічних завдань, що відповідають пріоритетним напрямам сільського розвитку регіону;
- синхронізації дій. Передбачається узгодження пріоритетів та дій із центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо місцевого розвитку;

- поляризованого розвитку. Передбачається формування «трьох інноваційно-промислових зон (20, 40, 70 км) розвитку від центру регіону;
- збалансованого розвитку. Пропонується диференційований підхід до вирішення питань фінансової підтримки місцевими територіями з урахуванням їх специфіки та наявного економічного потенціалу;
- партнерства. Пропонується тісна співпраця між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян та суб'єктами господарської практики на селі в процесі реалізації стратегії, проведення моніторингу та оцінки виконання визначених завдань.

В технологічному аспекті стратегічні напрями реформування сільських територій можна поділити на три найважливіші етапи:

1-ий етап (2020–2023 рр.) – це період створення позитивного сприйняття економічних трансформацій на селі. Він досягається за рахунок запровадження пілотних проєктів на тих чи інших територіях, які в сукупності забезпечують позитивні результати у вигляді вигоди для селян. Його реалізація вимагатиме від держави і її заново створених структур фінансування запропонованих інновацій, корінного поліпшення роботи консультативно-дорадчої служби та допомоги у кадровому забезпеченні.

2-ий етап (2024–2025 рр.) вимагає переходу до масової реалізації пілотних проєктів, започаткування нових програм і демократичних тенденцій в управлінні цими процесами та перехід до фінансування сільського відтворення на засадах державно-приватного партнерства звичайно, в цей період вдосконалюватиметься система консультативно-освітньої підтримки процесів саморозвитку та самоуправління сільських громад та суттєве поліпшення кадрового забезпечення в управлінні територіями.

На третьому етапі (2026–2027 рр.) буде здійснюватися перехід до активної участі сільських громад у самоуправлінні підконтрольними територіями, формуванні соціально-партнерських відносин між державою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства у сільській місцевості.

З позиції наукового менеджменту, як вважають відомі науковці, стратегія розвитку сільських територій – це управлінський документ, що розробляється на основі методології стратегічного планування в умовах недостатньої визначеності і достовірності.

Метою стратегії є формування структурно упорядкованої та інвестиційно-привабливої сільської економіки регіону з продуктивною зайнятістю сільського населення, ефективною системою соціального забезпечення, сприятливим природним середовищем та високорозвиненою логістично-транспортною схемою.

Очікувані результати реалізації запропонованої стратегії на період до 2027 року є наступні:

- щорічне зростання рівня зайнятості сільського населення регіону на 1–2%;
- збереження вже існуючих робочих місць у виробничій сфері з поступовим їх збільшенням в наукоємних підгалузях та біоенергетиці на 20 тис. чол. – щорічно;
- поступова зміна структури зайнятості сільського населення із підвищенням частини зайнятих у невиробничій сфері, диверсифікація виробництва тощо;
- вирівнювання соціально-економічних умов та стандартів проживання сільського населення та населення в містах;
- збільшення частини зайнятих в сільській місцевості за рахунок відновлення і розвитку соціальної інфраструктури;
- покращення демографічної ситуації на селі за рахунок державного регулювання цих процесів та створення умов для повернення в село молодих спеціалістів.

Методологія формування стратегічних управлінських рішень передбачає покрокову технологію досягнення задекларованих цілей і передбачає здійснення наступних управлінських процедур тощо.

Вибрані напрями і сценарії цілей стратегії знаходять своє відображення у відповідній конструкції (рис 1).

Рис 1. Структурний зміст методології здійснення стратегії розвитку сільських територій

Джерело: авторська розробка

Наведемо коротку характеристику викладених на рис 1. компонентів.

Аналітичний блок визначає наявний рівень ресурсної, соціальної інфраструктурної та екологічної складових сільського розвитку тих чи інших територій і визначає в цілому наявний потенціал сільської економіки за такими елементами: соціальна інфраструктура, зайнятість, засоби виробництва, наявні форми господарювання, трудовий, людський, ринковий та експортний потенціал тощо.

Ресурсно-факторний блок формується як наявність і можливість врахування при використанні можливого потенціалу виробництва продовольства малими господарюючими формами в сільській місцевості.

Прогнозний блок здебільшого відображає параметричну характеристику можливих змін в сільській місцевості на перспективу з урахуванням їх можливих варіантів.

Цільовий блок стратегії формується на базі аналітичного і визначає основні проблеми сільського розвитку і можливі тенденції облаштування сільських територій в результаті реалізації стратегії. Як правило, сукупність цілей ранжується, виходячи із їх пріоритетності.

Заключний, концептуальний блок стратегії обґрунтовується як систематизація і поєднання попередніх блоків в єдину багаточільову орієнтацію з можливим фінансовим, трудовим і природно-ресурсним забезпеченням. Стратегічні цілі і пріоритети стратегії зайнятості сільського населення можна включити в зміст укрупнених орієнтирів (табл. 1).

Пропоновані цілі можна викласти у вигляді схеми здійснення стратегії зайнятості до 2027 року, тобто пропонованої схеми її здійснення (рис 2).

Дослідження Гончарук І.В. свідчать, що у перспективі доцільно розглядати можливість впровадження технологій переробки відходів на біогаз, орієнтовані на внутрішні потреби підприємства через імплементацію досвіду провідних країн світу, що дасть змогу отримати не тільки біодобрива, але й енергетичні ресурси [3, с. 12].

Доцільним є створення виробництв орієнтованих на виробництво альтернативних джерел енергії.

На думку Гончарука Я.В. необхідною є інформаційна модель взаємодії сміттєперобних підприємств орієнтованих на виробництво біогазу, яка повинна включати взаємодію на засадах державно-приватного партнерства науково-дослідних установ та відповідних підприємств орієнтованих на виробництво біопалива. Відповідна модель має включати в себе наступні заходи з виробництва та просування біогазу на ринок енергоносіїв:

- державно-приватне фінансування наукових досліджень в наукових установах відповідно до потреб підприємства (проектування біогазових, виробництв на полігонах ТПВ);
- навчання працівників, які будуть задіяні у виробництві біогазу на полігоні в науковій установі;
- заключення договорів з підприємствами які орієнтовані на виробництво обладнання розробленого науковими установами для виробництва біогазу на полігонах ТПВ;
- компенсація відсотків державним бюджетом для купівлі обладнання для виробництва біогазу комунальним підприємствам;
- налагодження ринку біометану в Україні;
- передачі побічних продуктів з виробництва біогазу (дигестат) для використання як органічного добрива для сільськогосподарських культур;
- налагодження співробітництва з покупцями біогазу (промислові підприємства – біогаз) [4, с. 69].

Таблиця 1

Стратегічні цілі і пріоритети зайнятості сільського населення

Стратегічна ціль 1. Конкурентоспроможність робочої сили сільських територій на ринку праці	Операційна ціль 1.1. Безумовне поліпшення демографічної ситуації сільського населення в регіоні;
	Операційна ціль 1.2. Забезпечення повернення в сільську місцевість кадрів сільськогосподарського спрямування;
	Операційна ціль 1.3. Поліпшення якості життя населення в сільських територіях;
	Операційна ціль 1.4. Збільшення робочих місць в інфраструктурних об'єктах, не пов'язаних з аграрним виробництвом.
Стратегічна ціль 2. Забезпечення зайнятості у виробничій сфері окремих локальних територій	Операційна ціль 2.1. Збереження існуючого і створення нових робочих місць в АПК області;
	Операційна ціль 2.2. Збільшення зайнятості сільського населення в промисловому секторі економіки регіону;
Стратегічна ціль 3. Продуктивна зайнятість сільського населення у невиробничій сфері	Операційна ціль 3.1. Відновлення соціальної інфраструктури як джерела робочих місць в сільській місцевості;
	Операційна ціль 3.2. Розширення зайнятості за рахунок розвитку сфери послуг;
	Операційна ціль 3.3. Забезпечення зайнятості у сфері сільського туризму;
	Операційна ціль 3.4. Розміщення інноваційно орієнтованих виробництв по переробці сільськогосподарської продукції.
Стратегічна ціль 4.	Операційна ціль 4.1. Розвиток малого і середньо підприємництва на селі;
	Операційна ціль 4.2. Підтримка народних промислів;
	Операційна ціль 4.3. Розвиток «зеленого» туризму;
	Операційна ціль 4.4. Стимулювання розвитку ОСГ як форми самозайнятості на селі .
Стратегічна ціль 5. Якість робочих місць в сільській місцевості	Операційна ціль 5.1. Підвищення рівня оплати праці на селі;
	Операційна ціль 5.2. Екологічність робочих місць в сільській місцевості;
	Операційна ціль 5.3. Впровадження сучасних форм організації праці на селі.

Джерело: авторська розробка

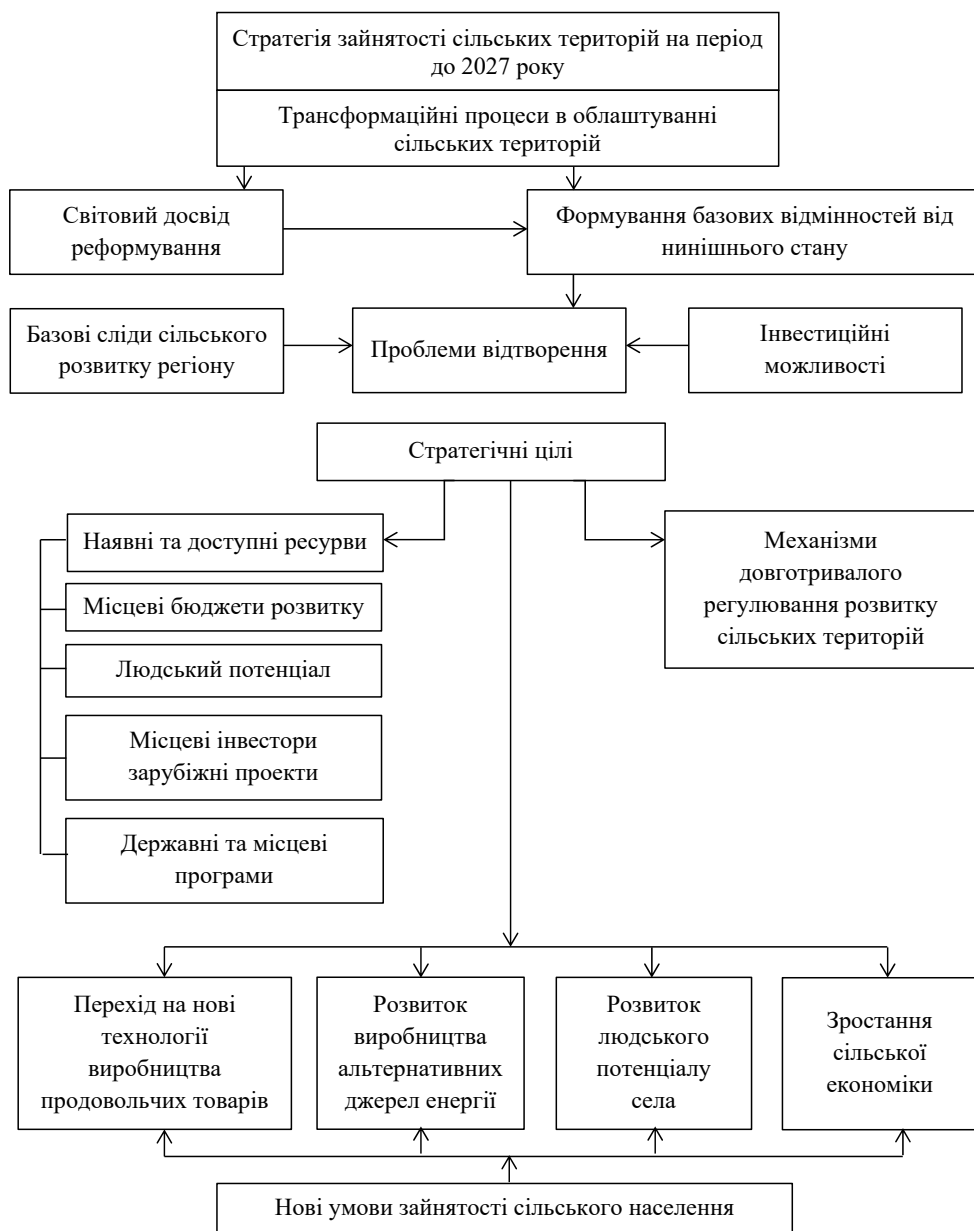

Рис. 2. Логічна схема здійснення стратегії підвищення зайнятості сільських територій

Джерело: розробка авторів

Відходи АПК особливо в сільській місцевості наявні в досить великих обсягах, але вона не зручна для спалювання в пічках і котлах у негазифікованих населених пунктах. Створення кооперативних формувань з переробки соломи в пелети може стати одним з напрямків вирішення цієї проблеми [5, с. 113].

Загальна потреба в інвестиціях під реалізацію пріоритетних напрямів Стратегії до 2027 року орієнтовно складає 250 млрд. грн. із яких:

- на об'єкти соціальної інфраструктури на селі (освіта, охорона здоров'я, культура);
- реалізацію проектів і програм сільського розвитку – 50 млрд. грн.;
- диверсифікація господарської діяльності в сільській місцевості – 40 млрд. грн.;
- впровадження нових інвестиційно-інноваційних проектів по переробці сільськогосподарської продукції – 80 млрд. грн. ;
- на утримання, ремонт та реконструкцію доріг місцевого значення – 40 млрд. грн.;
- облік виробничих витрат на 1 грн. валової продукції (у порівняльних цінах) і товарної (у діючих цінах) продукції сільського господарства;
- прибуток від аграрної діяльності в розрахунку на: 1 га сільгоспугідь; 100 або 1000 грн. основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення.

Комплексний підхід до оцінки стану і розвитку сільських територій включає в себе ряд показників по напрямках: оцінка сільської інфраструктури; оцінка людського потенціалу; оцінка ефективності ведення сільського господарства в сільській місцевості; визначення стану використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій; аналіз якості ґрунтів та потенційної врожайності при їх деградації; оцінка загального стану сільських територій згідно з міжнародними стандартами.

За цей період планується досягти загальної мети стратегії: формування структурного упорядкованої та інвестиційно привабливої сільської економіки регіонів з продуктивною зайнятістю, ефективною системою соціального забезпечення, сприятливим природним середовищем та високорозвиненою логістично-транспортною системою.

Висновки. Пропонована стратегічні напрями розвитку сільських територій на засадах дрібнотоварного виробництва та розвитку виробництва біопалива ґрунтуються на можливостях більш повного господарювання і ефективного використання природоресурсних, матеріальних, фінансових та трудових ресурсів в сільській місцевості. Крім того, вона спрямована на збереження сільського укладу на території, зайнятості населення та розвитку людського потенціалу.

Реалізація даних заходів дасть можливість територіальним громадам на селі стати самодостатніми, екологічно чистими громадами соціального благополуччя і доброго врядування з розвинутою інфраструктурою, впорядкованим громадським простором та конкурентоздатною місцевою економікою.

Список використаних джерел:

1. Калетнік Г.М., Ємчик Т.В. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 2 (52). С. 7–22.
2. Березюк С.В. Сучасний стан та особливості формування соціальних стандартів в Україні. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2021. № 4 (58). С. 67–82.
3. Гончарук І.В., Фурман І.В., Дмитрик О.В. Комплексна переробка твердих побутових відходів як шлях вирішення екологічних проблем Іллінецької територіальної громади. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 1 (59). С. 7–20.
4. Мазур К.В., Гончарук Я.В. Перспективи виробництва біогазу з відходів підприємств та домогосподарств на полігонах твердих побутових відходів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. Випуск 2 (35). С. 63–71.
5. Гончарук Я.В. Перспективи розвитку енергозабезпечуючих кооперативів на селі. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 105–114.

References:

1. Kaletnik, G.M., & Yemchuk, T.V. (2020). Derzhavne rehulyuvannya sotsialnoekonomichnoho rozvytku silskykh terytoriy v Ukraini [State regulation of socioeconomic development of rural areas in Ukraine]. *Ekonomika, finansy, menezhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky*, no. 2, pp. 7–22.

2. Bereziuk S.V. (2021). Suchasnyi stan ta osoblyvosti formuvannia sotsialnykh standartiv v Ukraini [The current state and peculiarities of the formation of social standards in Ukraine]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 4 (58), pp. 67–82.
 3. Honcharuk I.V., Furman I.V., Dmytryk O.V. (2022). Kompleksna pererobka tverdykh pobutovykh vidkhodiv yak shliakh vyrishennia ekolohichnykh problem Illinetskoï terytorialnoi hromady [Complex processing of solid household waste as a way to solve environmental problems of Ilyinets territorial community]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 1 (59), pp. 7–20. [In Ukrainian].
 4. Mazur K.V., Hontaruk Ya.V. (2022). Perspektyvy vyrobnytstva biohazu z vidkhodiv pidpriemstv ta domohospodarstv na polihonakh tverdykh pobutovykh vidkhodiv [Prospects for the production of biogas from the waste of enterprises and households at solid household waste landfills]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 2 (35), pp. 63–71. [In Ukrainian].
 5. Hontaruk Ya.V. (2019). Perspektyvy rozvytku enerhozabezpechuiuchykh kooperatyviv na seli [Prospects for the development of energy supply cooperatives in rural areas]. *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 105–114 [in Ukrainian].
-